

значної частини або всього боргу України стане «чарівною кулею» для вивільнення фінансування для боротьби з Кремлем або для реструктуризації української економіки. Проте, якщо є надія на те, що Україну можна буде відновити швидко, не кажучи вже про те, що вона зможе «відновитися краще», як останнім часом заявляють західні голоси, списання боргів має стати першочерговим на порядку денному та для стратегії оптимізації процесів реструктуризації боргових навантажень на національну економіку України .

Наступним важливим аспектом відновлення України, вирішення якого значною мірою залежить від процесів деглобалізації, є соціальна безпека держави, а тому зупинимося на них детальніше.

3.4. Сутність та особливості соціальної безпеки України в умовах деглобалізації

Різноманітні суспільні катаклізми ХХ ст. та останніх десятиліть, зокрема такі, як дві світові війни, велика кількість локальних військових конфліктів, гібридні війни, стрімке зростання кількості та згубних можливостей озброєння, безвідповідальне використання соціально-політичних технологій, поширення пандемії COVID-19, призвели до виникнення поняття «соціальна безпека», що пов'язано із соціалізацією усіх сфер людського життя та підпорядкування їх соціальним цілям.

Глобалізація, що проявилася в розширенні зв'язків між країнами в економічній, технологічній, демографічній і культурній сферах, довгий період була ключовим трендом, визначаючи розвиток цілих галузей, країн і регіонів. Але світ змінився і в продовження розвитку 60 років глобалізації, включаючи період гіперглобалізації з 1990 по 2008 роки, також прийшли процеси деглобалізації. Процес деглобалізації посилюється після світової фінансової кризи 2008–2009 років, проте фінансова криза була лише однією з серії глобальних криз. Період деглобалізації пов'язують з такими подіями, як торговельні війни, Brexit, локдауни через COVID-19, розриви виробничих і логістичних ланцюжків через широкомаштабну війну в Україні, структурна зміна ринків і цін через санкції проти росії, глобальна енергетична криза та падіння прямих іноземних інвестицій. Війна росії проти України призвела до уповільнення світової економіки та підштовхнула кризові

явища в усьому світі. Проте, незважаючи на наявність багатьох тенденцій до процесів деглобалізації, вони ще не забезпечили належної компенсації недоліків і викликів глобалізації, що проявляються у різних сферах суспільного життя, зокрема соціальній.

У контексті широкого дослідження питань економічної безпеки в Україні вирішення її соціальних аспектів дотепер не стали самостійним і повноцінним об'єктом пізнання. Вони розглядаються здебільшого фрагментарно, що актуалізує цю проблематику, особливо в умовах війни.

Водночас ключовою особливістю розвитку сучасного суспільства є соціалізація усіх сфер людського життя та підпорядкування їх соціальним цілям. Відповідно до статті 25 Загальної декларації прав людини «кожна людина має право на такі життєво необхідні речі, як їжа, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування»⁴⁹¹. Загальна декларація прав людини, міжнародні пакти про цивільні та політичні, економічні, соціально-культурні права встановлюють права громадян на здійснення своїх життєвих інтересів, таких як: право на життя, недоторканність особистості, соціальний захист, свободу думки та переконань, освіту та захист соціального стану. Встановлення прав, свобод та обов'язків громадян є необхідною умовою ефективного функціонування суспільства. Воно підпорядковано культурно-матеріальним та духовним нормам суспільства.

Оскільки суспільство – це рушійна сила розвитку країни в цілому і відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю⁴⁹², саме тому соціальній безпеці належить особлива увага. Адже саме соціальна стабільність відіграє ключову роль у всій системі національної безпеки.

Україна прагне реалізувати конституційні положення, які визначають її як соціальну та правову державу. Відповідно до статті 46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника... у старості... це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним

⁴⁹¹ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

⁴⁹² Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

страхування...»⁴⁹³. Україна як соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди у суспільстві. Згідно з Конституцією України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (частина четверта статті 13), що є основою для реалізації соціальних прав громадян, зокрема на соціальний захист та достатній життєвий рівень.

Поняття «соціальна безпека» виникло у ХХ ст. не випадково. Громадські катаклізми останніх ста років не лише поставили під сумнів можливість збереження створеної тисячолітньої спадщини, а й створили загрозу подальшому цивілізованому розвитку. Дві світові війни, велика кількість локальних військових конфліктів, стрімке зростання кількості та згубних можливостей озброєння, безвідповідальне використання соціально-політичних технологій (так званих сценаріїв «кольорових революцій») радикальним чином вплинули на загальний вектор подальшого розвитку людства. Сьогодні, на жаль, кількість факторів, які негативно впливають на міжнародну ситуацію, не скорочується.

У демократичному суспільстві інтереси соціальної безпеки людини та держави в цілому повинні співвідноситися та бути гармонійно збалансованими. У правовому полі України немає офіційного визначення категорії «соціальна безпека», а сам термін «соціальна безпека» порівняно недавно увійшов у науковий та політичний обіг. У США 1935 року було прийнято закон про соціальне страхування, більш відомий як «Акт про соціальну безпеку», а його теоретичні основи були підготовлені економістом та правознавцем Дж. Коммонсом. Він вважав, що за рахунок удосконалення законодавчої та виконавчої діяльності державних органів можна нейтралізувати більшу частину конфліктів для людей, що дозволить досягти соціальної безпеки. Взагалі, Джон Роджерс Коммонс (1862–1945) у теорії інституційної економіки заснував соціально-правовий напрям. 1983 року поняття «соціальна безпека» використав у своїй книзі «Люди, держави та страх: Проблема національної безпеки у міжнародних відносинах» американський політолог Б. Бузан⁴⁹⁴. В європейській та американській

⁴⁹³ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁴⁹⁴ Buzan B. People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations. 1983. 46 p.

літературі здебільшого використовується формулювання Б. Бузана, який під соціальною безпекою розуміє «здатність суспільства зберігати свою сутність у змінних умовах за можливих або явних загроз»⁴⁹⁵.

Своє конкретне вираження термін соціальна безпека вперше знайшов у міжнародному документі – Всесвітній соціальній декларації, прийнятій Всесвітньою конференцією із соціального розвитку 1995 року. У ній було сформульовано мінімальні завдання забезпечення соціальної безпеки в інтересах соціального розвитку та добробуту людей, що гарантували соціальну стабільність та безпеку у світі⁴⁹⁶.

Потрібно зазначити, що поняття «соціальна безпека» порівняно швидко було сприйнято зарубіжною наукою, яка передбачає обережне ставлення до суспільних трансформацій і здебільшого прагне не допустити посилення соціальної напруженості у своїх країнах.

У науковій літературі соціальну безпеку у більшості випадків розглядають як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Так, на думку П. Шевчука, соціальна безпека людини – це певний стан життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог⁴⁹⁷.

Ю. Харазішвілі та О. Грішнова під соціальною безпекою розуміють «стан соціальної сфери, за якого забезпечуються висока якість життя населення (матеріальний рівень і соціальні складові), захищеність основних життєво важливих відновлювальних процесів (незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз), можливість здобуття якісної освіти та відсутність загроз здоров'ю та життю людини»⁴⁹⁸.

Е. Лібанова, розкриваючи сутності соціальної безпеки, також дотримується думки, що стан захищеності або безпека людини, особи – це результат реалізації політики соціального захисту. Соціальну

⁴⁹⁵ Buzan B., Waever O., Wilde J. de. Security: A New Framework for Analysis. Boulder, London, Lynne Rienner Publishers, 1998. 23 p.

⁴⁹⁶ The Report on the World Summit for Social Development. Copenhagen, March 6–12, 1995. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/198966>

⁴⁹⁷ Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів : Світ, 2003. 400 с.

⁴⁹⁸ Харазішвілі Ю. М., Грішнова О. А. Якість життя в системі соціальної безпеки України: індикатори, рівень, загрози. *Економіка України*. 2018. № 11–12. С. 157–171.

безпеку вона визначає як одну із складових національної безпеки, трактуючи її як стан захищеності від загроз соціальним інтересам⁴⁹⁹. За словами Є. Крихтіна, соціальна безпека формується в системі правових та соціальних гарантій, які дозволяють людині найефективніше функціонувати в межах певної суспільно-політичної формації⁵⁰⁰.

Учений О. Коваль дослідив семантику та сутність терміна «соціальна безпека». За його дослідженням, більшість дослідників соціальної безпеки розглядають людину як бенефіціара, тобто об'єкт захисту від загроз, та предметом їх дослідження є нейтралізація загроз для соціуму. Натомість інша частина дослідників розглядає сутність соціальної безпеки не як загрози для соціуму, а навпаки, як загрози з боку соціуму для національної безпеки. Зі свого боку обидва трактування соціальної безпеки тісно пов'язані одне з одним, водночас загрози для однієї породжують загрози для іншої, утворюючи замкнене коло⁵⁰¹.

Виділяють три групи соціальних показників, пов'язаних із різноманітними сферами життєдіяльності соціуму:

1) показники, пов'язані з економічною сферою: рівень ВВП, рівень безробіття;

2) показники, пов'язані із соціальною сферою: рівень життя населення, частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, рівень захворюваності населення, природний приріст (зменшення) населення, рівень злочинності;

3) показники, пов'язані з екологічною сферою: рівень уловлювання забруднюючих речовин, рівень екологічної свідомості населення.

Наразі не існує загальноприйнятої універсальної методики оцінки стану соціальної безпеки. Міжнародне право соціальну безпеку розглядає через призму безпеки особистості. Організацією Об'єднаних Націй вироблена Концепція безпеки людини, яка включає в себе вісім категорій, ключовими серед яких є свобода від страху і свобода від нужди і бідності. Крім того, можна виділити ще одну категорію – індекс розвитку людського потенціалу – інтегральний показник, розроблений 1990 року і який використовується ООН з 1993 року. Індекс

⁴⁹⁹ Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист : підручник із соціальної політики. К. : Основа, 2004. 491 с.

⁵⁰⁰ Крихтін Є. І. Соціальна політика і економічна безпека. Донецьк : Каштан, 2003. 336 с.

⁵⁰¹ Koval O. Semantics and essence of the term «social security». *Strategic priorities*. 2. 58–65. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2016_2_8

розвитку людського потенціалу щорічно розраховується для того, щоб порівнювати країни за такими показниками, як рівень життя, грамотність, освіченість і довголіття населення. Стан соціальної безпеки в суспільстві знаходиться у прямій залежності від рівня життя населення.

Отже, соціальна безпека людини є комплексною проблемою, що зачіпає різні цінності особистого буття, а рівень соціального забезпечення є показником економічного та соціального становища країни⁵⁰².

Соціальна безпека людини пов'язана з дотриманням найважливіших соціальних стандартів: подолання бідності, зростання людського потенціалу (тривалості життя та рівня освіти), підвищення купівельної спроможності населення, якості трудового життя, захищеності сім'ї, материнства та дитинства; послуг охорони здоров'я; екологічні стандарти тощо.

Соціальна безпека передбачає захист життя, здоров'я, благополуччя, створює передумови для формування та розвитку особистості. Вона визначається станом економіки, характером демографічних процесів, екологічних факторів антропогенного характеру, станом соціально-побутової сфери, ступенем соціальної напруженості, характером соціальної політики та поведінки населення. Соціальна безпека тісно пов'язана із соціальною політикою: чим реалістичніша соціальна політика держави, тим вищий рівень соціальної безпеки кожного члена суспільства, кожної сім'ї. Соціальна політика – це інструмент забезпечення соціальної безпеки суспільства як стратегічної мети держави. Отже, соціальна безпека є комплексною проблемою, що зачіпає різні цінності особистого буття, а рівень соціального забезпечення є показником економічного та соціального становища населення країни.

Основні структурні елементи соціальної безпеки держави наведено на рис. 3.6.

Зазначений перелік структурних елементів соціальної безпеки, поданих на рис. 3.6, засвідчує про полісистемність поняття соціальної безпеки та свідчить про збалансованість існування людини в політичній, економічній, психологічній, культурній, інформаційній, демографічній, екологічній та інших сферах суспільного життя.

⁵⁰² Formation of Ukrainian state policy for ensuring human social security under the war / Varnalii Z., Cheberyako O., Bazhenova O., Miedviedkova N., Plieshakova N. *Business and Management* : 12th International Scientific Conference. 2022, pp. 937–945.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Рисунок 3.6 – Структурні елементи соціальної безпеки держави⁵⁰³

У процесі забезпечення соціальної безпеки мають узгоджуватися та реалізуватися соціальні інтереси, що базуються (повинні базуватися) на фундаментальних цінностях, прагненнях та потребах людей. Гарантування соціальної безпеки на усіх рівнях можна характеризувати як можливість реалізації системи соціальних інтересів.

Водночас соціальну безпеку необхідно розглядати в контексті її багаторівневої системи. Враховуючи те, що соціальна безпека є однією з основних складових економічної безпеки, її необхідно розглядати під кутом зору економічного рівня, а саме: нано-, мікро-, мезо-, макро- та мегарівня. Тому пропонуємо таку багаторівневу систему соціальної безпеки: соціальна безпека людини (нанорівень); соціальна безпека суб'єкта господарювання (мікрорівень); соціальна безпека регіону (мезорівень); соціальна безпека держави (макрорівень); глобальна соціальна безпека (мегарівень) (рис. 3.7).

⁵⁰³ Варналій З. С., Білик Р. Р., Хмелевський М. О. Соціальна безпека України: сутність, проблеми та шляхи забезпечення. *Економічний вісник університету* : зб. наук. праць учених та аспірантів. Переяслав, 2020. Випуск 45. С. 105–114.

**Розділ III. Вплив деглобалізації
на формування фінансового простору**

Рівень безпеки	Зміст (сутність) безпеки	Функціональні складники безпеки
Соціальна безпека людини (нанорівень)	Ступінь (рівень) захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини (особи), її прав, свобод та цінностей від внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз	<ul style="list-style-type: none"> – безпека життєдіяльності; – безпека реалізації загальносоціальних цінностей; – безпека гідного рівня життя; – безпека соціального середовища; – психологічна та психічна безпека; – самозахист; – самозбереження; – саморозвиток тощо
Соціальна безпека суб'єкта господарювання (мікрорівень)	Рівень захисту соціально-економічних інтересів суб'єкта господарювання та запобігання внутрішнім і зовнішнім, реальним і потенційним загрозам	<ul style="list-style-type: none"> – безпека трудового потенціалу; – підвищення соціальної відповідальності; – розвиток соціальної інфраструктури; – наближення рівня оплати праці до європейських стандартів; – залучення працівників до управлінських функцій тощо
Соціальна безпека регіону (мезорівень)	Ступінь захищеності соціально-економічних інтересів регіону від негативних внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз	<ul style="list-style-type: none"> – безпека збалансованого соціального розвитку регіону; – безпека соціальної сфери регіону; – безпека ринку праці населення регіону; – міграційна безпека в регіоні тощо
Соціальна безпека держави (макрорівень)	Захищеність соціально-економічних інтересів людини і громадянина, суспільства й держави від ендогенних та екзогенних, реальних та потенційних загроз, за якої забезпечується сталий розвиток країни	<ul style="list-style-type: none"> – безпека соціальної та гуманітарної сфери; – безпека трудових ресурсів потенціалу; – безпека ринку праці країни; – соціальне партнерство; – соціальна солідарність усіх верств населення; – система соціального захисту людей, їх прав і свобод тощо.
Глобальна соціальна безпека (мегарівень)	Система міждержавних та субрегіональних, міжнаціональних та наднаціональних механізмів глобалізаційного регулювання механізмів захисту світу від негативних загроз	<ul style="list-style-type: none"> – безпека життя людей на планеті; – безпека навколишнього середовища; – міграційна безпека; – подолання бідності та голоду; – захист прав та свобод людини; – розв'язання мирним шляхом міжнародних, міждержавних конфліктів тощо

Рисунок 3.7 – Багаторівнева система соціальної безпеки⁵⁰⁴

⁵⁰⁴ Варналій З. С. Соціальна безпека людини як об'єкт дослідження економічної безпекології. *Економічний вісник університету* : збірник наук. праць учених та аспірантів. Переяслав, 2022. Випуск 52. С. 90–97. (0,8 д.а.). DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-52-90-97>

Розглядати рівні соціальної безпеки, як і інших складових, важливо розпочинати з нанорівня – з людини. У Стратегії національної безпеки України, ухваленої 14 вересня 2020 року і яка має назву «Безпека людини – безпека країни», визначено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні»⁵⁰⁵. Тут важко також не погодитися з Ю. Харазішвілі та О. Грішнвою про те, що людина з її нагальними потребами, інтересами, цінностями є основною рушійною силою, метою і критерієм усього економічного розвитку, успіху економічних і соціальних реформ⁵⁰⁶.

Соціальна безпека людини (нанорівень), на нашу думку, це ступінь (рівень) захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини (особи), її прав, свобод та цінностей від внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз. Функціональними складниками цього рівня соціальної безпеки є: безпека життєдіяльності людини; безпека реалізації загальносоціальних цінностей; безпека гідного рівня життя; безпека соціального середовища; психологічна та психічна безпека; самозахист; самозбереження; саморозвиток тощо.

Соціальна безпека держави (макрорівень) визначає захищеність соціально-економічних інтересів людини та громадянина, суспільства й держави від ендогенних та екзогенних, реальних та потенційних загроз, за якої забезпечується сталий розвиток країни. У цьому контексті функціональними складниками макрорівня соціальної безпеки є: безпека соціальної та гуманітарної сфери; безпека кадрового потенціалу; безпека ринку праці країни; соціальне партнерство; соціальна солідарність усіх верств населення; система соціального захисту людей, їх прав і свобод тощо.

Систему міждержавних та субрегіональних, міжнаціональних і наднаціональних механізмів глобалізаційного регулювання механізмів захисту світу від негативних загроз відображає глобальна соціальна безпека (мегарівень). Функціональними складниками глобальної

⁵⁰⁵ Варналій З. С., Білик Р. Р., Хмелевський М. О. Соціальна безпека України: сутність, проблеми та шляхи забезпечення. *Економічний вісник університету* : зб. наук. праць учених та аспірантів. Переяслав, 2020. Випуск 45. С. 105–114.

⁵⁰⁶ Kharazishvili Y., Kwilinski A., Grishnova O., & Dzwigol, H. (2020). Social Safety of Society for Developing Countries to Meet Sustainable Development Standards: Indicators, Level, Strategic Benchmarks (with Calculations Based on the Case Study of Ukraine). *Sustainability*. 12(21). 8953. URL : <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/21/8953>

соціальної безпеки, безпеки мегарівня мають бути: безпека життя людей на планеті; безпека навколишнього середовища; міграційна безпека; подолання бідності та голоду; захист прав і свобод людини; вирішення мирним шляхом міжнародних, міждержавних конфліктів тощо.

Соціальна безпека є об'єктивним результатом процесів соціалізації, що характеризується станом суспільного виробництва, соціально-гуманітарної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, екологічної безпеки, зовнішньої безпеки, культури тощо.

Серед найбільш небезпечних соціальних загроз для України на сучасному етапі визначають: загрозу посягань із боку окремих груп та осіб на права та свободи громадян, державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України; намагання маніпулювати свідомістю, зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

В умовах загострення глобалізаційних викликів, сучасної соціально-економічної кризи, загроз, пов'язаних з війною, вирішення соціальних проблем стає ще більш важливим та актуальним. Особливу загрозу в Україні несе війна, яка істотно позначилася на стані національної безпеки України, зокрема соціальної безпеки людини. Її негативні наслідки мають як прямий, так і опосередкований характер, що є реальною соціальною загрозою. Вплив війни на соціальну безпеку людини потребує обґрунтування нових більш ефективних механізмів та інструментів її зміцнення.

Аналіз та оцінка стану соціальної безпеки мають бути систематичними, комплексними, оцінюючи: стан добробуту та рівня життя; стабільність соціальних взаємин та організаційної структури; рівень культури суспільства; наявність умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів; процеси десоціалізації суспільства тощо.

Оцінюючи вплив багатofакторних глобальних, національних, регіональних проблем на забезпечення соціальної безпеки, вітчизняні науковці визначають соціальну безпеку як процес захищеності відповідних об'єктів від цих загроз. За основу береться такий підхід, що загрозами є системні чинники, що зумовлюють ці внутрішні та зовнішні загрози й призводять до неефективності реалізації соціальної політики держави.

Соціальну безпеку необхідно розглядати також як результат цілеспрямованої взаємодії усіх соціальних суб'єктів, які мають нести соціальну відповідальність на своєму рівні.

Соціальна відповідальність держави в сучасній економіці передбачає не просто систему соціального забезпечення і соціальних гарантій, вона, як суб'єкт економічних відносин, реалізує свої власні інтереси, пов'язані із гарантуванням суспільних і меріторних благ, а також через систему своїх інструментів забезпечує координацію дій економічних суб'єктів, певною мірою фіксує їх завдання, права та обов'язки, реалізуючи інтереси суспільства в цілому.

Соціальна безпека є об'єктивним результатом процесів соціалізації, що характеризується станом суспільного виробництва, соціально-гуманітарної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, екологічної безпеки, зовнішньої безпеки, культури тощо. Широкий перелік структурних елементів соціальної безпеки засвідчує про полісистемність поняття соціальної безпеки та свідчить про збалансованість існування людини в політичній, економічній, психологічній, культурній, інформаційній, демографічній, екологічній та інших сферах суспільного життя.

Безпека є базовою потребою людини. Основним недоліком чинної системи національної безпеки є певне ігнорування соціальної безпеки. Відсутність у чинній Стратегії національної безпеки, окремо визначеної підсистеми соціальної безпеки, не дає додаткових зобов'язань, які попереджають низький рівень життя громадян, високий рівень бідності, посилення загроз життю та здоров'ю населення, невіправдано високу соціальну нерівність суспільства, нерівний доступ до якісних освітніх та медичних послуг⁵⁰⁷.

В умовах війни, що продовжується, загрози досягають найбільшої концентрації, а через масові вбивства, нелюдські безчинства, мародерства, зруйновані міста, села, історичні пам'ятки, скалічені російськими окупантами долі тисяч людей національна безпека загострюється. Адже війна росії проти України – це війна свободи проти рабства, безпеки проти постійної загрози, розвитку проти занепаду, минулого проти майбутнього. У решті-решт – це війна за нову архітектуру Європи, світу та безпекових організацій⁵⁰⁸.

⁵⁰⁷ Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова та ін. / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. К.; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 47 с.

⁵⁰⁸ Соціальна безпека України в умовах війни та повоєнний час: особливості та шляхи зміцнення / Чеберяко О., Варналій З., Колесник В., Медведкова Н. *Business and Law*. 2022. № 2. Р. 67–76.

Це наймасштабніша війна після Другої світової, яка довела недієздатність і неефективність більшості міжнародних організацій, основна мета яких – не допускати та зупиняти війни. Повномасштабна російська війна проти України перевернула уявлення про європейську безпеку та похитнула заснований на правилах міжнародний глобальний порядок. Безпекові інституції виявилися нездатними і неготовими протистояти новим загрозам та викликам. Це здатне свідчити й про актуальність вирішення важливих питань із використанням також інструментарію деглобалізації, про що йшлося вище.

ООН перетворилася на скалічену копію Ліги Націй і в неї залишилось тільки два шляхи: або реформуватись, або самоліквідуватись шляхом створення іншої структури, як це зробила Ліга Націй (перша міжнародна організація 1919–1946 рр., створена для вирішення територіальних конфліктів у світі після Першої світової війни). Ліга Націй свого часу показала повну недієздатність, своїми діями та бездіяльністю спровокувала Другу світову війну, Голокост та поляризацію світу. Її недієздатність була обумовлена тими механізмами, які були закладені під час її створення:

- засновники Ліги Націй, помилково вважали, що війни спричиняються не через бажання країн поширити свій вплив та змінити свої кордони за рахунок держав-сусідів, а через значну кількість зброї у світі. Основні зусилля вона спрямувала не на ліквідацію передумов невдоволення держав-членів, а на зменшення зброї у світі;

- другою базовою помилкою була впевненість держав-переможців у тому, що будь-яких порушників міжнародного спокою можна примусити дотримуватись Статуту економічними та політичними важелями. З цією метою була створена Міжнародна комісія блокади, яка, на жаль, не змогла завадити жодному з тогочасних військових конфліктів. Більше того, за її мовчазної згоди Німеччина та Радянський Союз розпочали Світову війну.

1945 року країни-переможці знову вирішили створити систему механізмів та принципів, які б унеможливили повторення війни і для цього 24 жовтня 1945 року на конференції у Сан-Франциско 51 країна ратифікувала договір про створення ООН, із Радою безпеки, як основного важеля підтримки миру та світового порядку. Україна однією з перших підписала Статут й увійшла до групи країн-засновниць. Саме тоді знову був закладений механізм, який унеможлиблював своєчасну реакцію світу на порушення норм Статуту та право держави на виконання

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

власної суверенної волі на своїй території, а саме так зване «право вето». Росія, як постійний член Ради безпеки ООН, є агресором, який порушує засади глобальної безпеки, територіальну цілісність інших держав, загрожує решті світу ядерними ударами.

Через свою неготовність і слабкість недієздатність виявили й гуманітарні організації. Так, Червоний Хрест не зміг забезпечити ефективний моніторинг становища полонених українців у росії, цинічно називає війну «конфліктом», задекларував намір створити так звані «центри для українських біженців» у Ростові-на-Дону, легалізуючи депортацію українців.

Порядок ухвалення рішень у ЄС виявився повільним та неефективним практично у кожній сфері – від запровадження санкцій проти росії до надання адекватної і вчасної військової та економічної допомоги Україні та забезпечення енергетичної безпеки ЄС.

Напад на Україну виявив також те, що російська інформаційна війна не менш небезпечна, ніж конвенційна.

Масштаб проблем, які виявила війна, загалом простягається далеко за межі України та потребує узгодженої та консолідованої відповіді світового співтовариства. Цілком очевидно, що для убезпечення світової спільноти від майбутніх війн, необхідно архітектуру безпеки реформувати так, щоб «великі» країни не могли вторгтися до «малих» країн, щоб ядерні країни не шантажували решту світу, а покарання за воєнні злочини було невідворотним, незалежно від того, чи злочинці походять із «малих» чи «великих» країн. ЄС має переглянути своє місце та роль у новому глобальному середовищі.

1994 року Україна віддала свою ядерну зброю (на той час третій за розміром ядерний арсенал у світі) в обмін на гарантії від США, Британії та росії безпеки і територіальної цілісності України. Перебудова глобальної безпекової архітектури для забезпечення тривалого миру (а це можливо лише, якщо потенційний агресор буде швидко переможений та значно покараний) не є легким завданням, воно потребує стратегічного мислення, посилення горизонтальних зв'язків та відповідальності. Основою нової світової організації, альтернативною ООН і здатною не допускати війн, радше ніж боротися з їхніми наслідками може стати альянс країн, які працюватимуть над відбудовою України. Сміливість українців, які борються за свою свободу та демократію у надзвичайно важких умовах, має надихнути світ бути мужнім та взятися за вирішення цих глобальних проблем.

Новим викликом для національної (соціальної) безпеки стала широкомасштабна війна росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. Так, із збільшенням масштабів та тривалості загарбницьких військових дій виникає все більша низка загроз, пов'язаних із дотриманням необхідної соціальної безпеки, суспільство зазнає великих втрат у вигляді людських жертв, матеріальних збитків, руйнування довкілля та загрози екологічної катастрофи. Соціальна безпека не може відповідати принципам соціальної солідарності, відповідальності та партнерства, протистояти зовнішнім і внутрішнім наявним і потенційним загрозам та забезпечувати соціальний захист та умови покращення якості життя. Основною передумовою дотримання соціальної безпеки людини наразі є зміцнення могутності Збройних сил України. Україна продовжує дотримуватися курсу на євроатлантичну інтеграцію та членство в НАТО, прагне стати в перспективі елементом нової архітектури європейської безпеки, де її життєво важливі інтереси забезпечуватимуться колективно за безпосередньої участі самої України. Не набувши членства у Північноатлантичному альянсі – системі колективної безпеки, Україна й надалі не матиме дієвих важелів впливу на прийняття рішень з урахуванням її національних інтересів.

Новий етап широкомасштабної збройної російсько-української війни проти суверенітету і територіальної цілісності України свідчить, що історія циклічна, і світ приречений зіштовхуватися не лише із масштабними загрозами природного характеру, а й загрозами, які несуть країни, що свідомо обирають шлях деградації та знищення. Росія воює всю свою історію і завжди підступно та підло, тому питання забезпечення соціальної безпеки, як складової національної безпеки держави, є основним пріоритетом України в умовах війни та повоєнний час. Дефіцит безпеки найбільше відчувається в умовах війни, і небезпека під час війни досягає найбільшої концентрації через масові вбивства, нелюдські безчинства, мародерства, зруйновані міста, села, історичні пам'ятки та національні символи, скалічені долі тисяч людей російськими окупантами. Це війна свободи проти рабства, безпеки проти постійної загрози, розвитку проти занепаду, минулого проти майбутнього, це війна за нову архітектуру Європи і світу.

Росія упродовж останніх трьох десятиліть за режиму путінізму (російського фашизму, який базується на концепції створення та поширення «русского міру», під час якого «кордони росії ніде не закінчуються») постійно стверджує, що вона «миротворець» з наративом

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

порятунку тих, кого ця країна начебто приходить захищати і світ цього практично не помічає. Лише героїзм ЗСУ та територіальної оборони дали зрозуміти світу, що це не локальний конфлікт, а вже цілком глобальна війна, якій передували такі війни росії:

- 1992–1993 – росія окупувала Придністров'я і перетворила на сіру зону (за 20 місяців війни загинуло від 364 до 913 російських військових та їхніх найманців);

- 1992–1993 – росія спровокувала Абхазьку війну, яка закінчилася відторгненням Абхазії від Грузії (вбито 2 220 військових);

- 1994–1996 – Перша російсько-чеченська війна, російські війська були відбиті партизанською війною (за 20 місяців війни загинуло офіційно близько 5 000 російських солдатів і 14 000 за даними Союзу комітету солдатських матерів росії);

- 1999–2009 – Друга російсько-чеченська війна, росії вдалося повністю взяти під контроль територію республіки та забезпечити її лояльність центральній владі (за 10 років загинуло офіційно від 7 300 солдатів та найманців і не менше 14 000 за даними Союзу комітетів солдатських матерів Росії);

- 2008 – російсько-грузинська війна, південна Осетія стала невизнаною республікою під контролем росії (за 6 днів війни загинуло 170 російських військових та їхніх найманців);

- 2015–2022 – вторгнення росії в Сирію, яке закінчилося диктатурою Асада (за 6 років війни загинуло від 321 до 444 російських військових та найманців);

- 2014–2022 – російсько-українська війна, яка триває донині і має закінчитися Перемогою України і збереженням системи базисних цінностей людини і суспільства (станом на 30 серпня втрати особового складу росії близько 47 550 осіб)⁵⁰⁹.

Події останніх років засвідчили серйозну кризу системи не лише соціальної, але і міжнародної безпеки через зовнішнє втручання росії у внутрішні справи незалежних держав, спроби дестабілізації їхніх політичних систем та пряме силове захоплення чужих територій. Як свого часу свою повну недієздатність показала Ліга Націй, яка бездіяльністю спровокувала Другу світову війну, так і сьогодні ООН є, на жаль, її копією. Існування ООН втрачає будь-який сенс, доки росія

⁵⁰⁹ Війни Росії за останні 30 років та їх наслідки. *Ukrainer*. 2022. 2 березня. URL : <https://ukrainer.net/viyny-rosii>

має можливість блокувати там рішення. Гібридна війна росії, яка розпочалася 2014 року, передбачала різнопланову та довгострокову дестабілізацію соціально-економічної і політичної ситуації в Україні, системи національної безпеки⁵¹⁰. На жаль, майже всі міжнародні гарантії безпеки для України (зокрема, в межах Будапештського меморандуму) виявилися недієздатними в умовах, коли агресором виступив один із гарантів. Соціальний вимір окупації частини Донбасу та анексії Криму сформував низку нових соціальних проблем: захисту прав людини та протидії расовій дискримінації щодо населення окупованої АР Крим, внутрішньо переміщені особи (близько 1,5 млн), організація їх проживання, зайнятості, призначення (відновлення) їм соціальних виплат, пенсій, адміністративне визнання документів, питання «політичних в'язнів» та зниклих безвісті осіб і їх сімей, порядок вступу до закладів вищої освіти абітурієнтів із тимчасово окупованих територій, забезпечення учасників АТО та інші. 19 грудня 2016 року Генеральна Асамблея ООН схвалила Резолюцію 71/205 «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)»⁵¹¹, в якій засудила тимчасову окупацію росією території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, підтвердила невизнання її анексії. Війна на Сході України та анексія Криму негативно вплинули на соціальну безпеку людини і це вимагає адаптації соціальної політики держави та вдосконалення механізму її реалізації з урахуванням соціально-економічного стану регіонів України.

В Україні сфера соціального захисту ніколи не була на першому місці. Соціальний захист є системою соціальних відносин, заходів і правових гарантій, які захищають будь-якого члена суспільства від економічної, соціальної та фізичної деградації внаслідок раптового і різкого погіршення умов його добробуту, загрози здоров'ю та життю, неможливості реалізувати свій трудовий і громадянський потенціал.

Концепція сучасного соціального захисту населення в Україні формувалася під впливом різних соціально-економічних і політичних чинників і сьогодні домінує, безумовно, пасивна її форма. Держава

⁵¹⁰ Чеберяко О., Варналій З. Фінансові передумови та оцінка оборони в умовах російсько-української гібридної війни. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 4 (12). С. 143–149.

⁵¹¹ Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна) : Резолюція 71/205 Генеральної Асамблеї ООН від 19 грудня 2016 року. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU16077>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

вирішує соціальні проблеми суспільства шляхом надання допомоги, соціальних виплат, компенсацій, пільг, податкових відрахувань, соціальної допомоги нужденним, намагаючись компенсувати населенню низькі заробітки, пенсії нижче прожиткового мінімуму⁵¹². Але перманентний дефіцит фінансових ресурсів не дає державі можливості досягнути суттєвих зрушень у нарощенні обсягів бюджетних видатків на соціальні цілі і вирішення найважливіших соціальних проблем, покращення соціальних умов життя людей. Тобто суттєво активізуються проблеми формування належного фінансового базису, фінансового простору.

Активна концепція в сучасному соціальному захисті населення України також присутня, але на тлі наявних соціальних проблем – бідність, зменшення і старіння населення, безробіття, війна, вона неефективна.

Основними джерелами фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні є кошти державного і місцевих бюджетів, а також страхових фондів, а видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення є пріоритетом бюджетної політики України, навіть в умовах пандемії COVID-19. Фінансування соціального захисту відповідно до стст. 87, 89–91 Бюджетного кодексу України за рахунок державного та місцевих бюджетів здійснюється: у випадку непрацездатності; пенсіонерів; ветеранів війни та праці; дітей, молоді, жінок, сім'ї; безробітних; учасників АТО та інших категорій населення. Так українська система соціального захисту базувалася на виплаті грошової допомоги (багатодітним, малозабезпеченим сім'ям, соціальних стипендій тощо) та наданні соціальних послуг.

Проблема низького рівня життя українців набула офіційного визнання 2001 року, коли з метою зменшення масштабів бідності та усунення її найгостріших проявів, забезпечення дотримання вимог Конституції України щодо права кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї Указом Президента України було затверджено «Стратегію подолання бідності». З початку війни вже третина українців втратила роботу, від 60 до 80 % людей можуть опинитися за межею бідності. За прогнозами Світового банку, рівень бідності нижче межі 5,5 доларів США на день зросте приблизно з 2 до 20 % населення 2022 року.

⁵¹² Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навч. посіб. Чернігів : ПАТ «ПВК» «Десна», 2016. 692 с.

Розділ III. Вплив деглобалізації на формування фінансового простору

Загалом видатки бюджету на соціальний захист населення здійснюються у формі кошторисного фінансування та бюджетного субсидювання соціальних послуг, соціальних виплат та пільг, кредитування будівництва чи придбання житла тощо. Тому про те, наскільки достатнім є рівень фінансування однієї з основних функцій держави – соціального захисту, а також щодо її пріоритетності на певному етапі соціально-економічного розвитку країни, можна судити з аналізу обсягів, структури державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у їх загальній сумі та у ВВП (таб. 3.17).

Таблиця 3.17 – Видатки бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення та їх частка у ВВП

Видатки	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Державний бюджет, млрд грн	106,3	144,5	163,9	218,6	322,7	339,3
Місцевий бюджет, млрд грн	152,0	141,3	145,5	103,2	24,0	28,1
Зведений бюджет, млрд грн	258,3	285,8	309,4	321,8	346,7	367,4
Частка видатків зведеного бюджету у ВВП, %	10,8	9,6	8,7	8,1	8,3	6,7

Джерело: складено та розраховано автором за даними Міністерства фінансів України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/>

2016–2021 роках відбувалося зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що пов'язано зі збільшенням видатків бюджету на пенсійні виплати та соціальні допомоги. Але з огляду на необхідність здійснення політики оптимального податкового навантаження на суб'єктів господарювання, COVID-19 та війну і обмежені у зв'язку з цим фінансові можливості державі виділених коштів не вистачає, щоб вирішити нагальні проблеми соціального захисту. Динаміка частки видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП має загальну тенденцію до зменшення. Найвищого рівня (10,8 %) частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП досягла 2016 року Зростання щорічного обсягу бюджетного фінансування цієї сфери не супроводжується підвищенням ефективності її функціонування через відсутність єдиної

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

бюджетної стратегії. Отже, в Україні діє переважно централізована система соціального захисту населення, про що свідчить співвідношення у зведеному бюджеті країни видатків державного і місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення. Незважаючи на те, що в європейських країнах існують різні рівні централізацій системи соціального захисту, дослідники вважають, що централізована система є менш ефективною, ніж децентралізована.

Взагалі фінансування соціального захисту населення в Україні супроводжується рядом глибинних проблем та недоліків, що пов'язано із зростанням кількості різноманітних соціальних допомог та пільг на фоні появи нових форм соціальних ризиків та посилення маргіналізації:

- високий рівень участі держави у фінансуванні соціального захисту та слабка участь неурядових організацій;
- наявність широкого спектра соціальних зобов'язань держави, що супроводжується відсутністю реально гарантованого обсягу фінансового забезпечення, постійне хронічне недофінансування соціальних програм і заходів, неврахування реальних макроекономічних показників та обсягу джерел надходжень до дохідної частини бюджетів під час планування соціальних видатків наступних періодів;
- відсутність єдиної концепції соціальної політики, яка б визначала вектори реалізації кожного з напрямів соціального захисту громадян на середньо і довгострокову перспективу;
- параметри соціальних стандартів є доволі низькими і їх незначне щорічне зростання не супроводжується покращенням добробуту громадян, а навпаки, знижує рівень їх купівельної спроможності через зростання індексу споживчих цін більш швидкими темпами;
- неефективність вітчизняної системи соціальних пільг, які надаються за категоріальним принципом і не враховуються доходи і матеріальний добробут пільговика та його родини, а також відсутність єдиного законодавства, що регулювало б сферу надання та отримання пільг;
- низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою і низька адресність у разі надання соціальної підтримки;
- невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечення;
- недостатність фінансових ресурсів для фінансування соціального захисту населення та хронічний дефіцит Пенсійного фонду;
- залишкове фінансування медичного забезпечення тощо.

Зазначені проблеми у сфері соціального захисту населення призводять до того, що соціальні потреби найбільш незахищених категорій громадян задовольняються не повним обсягом.

Негативні тенденції забезпечення соціальної безпеки в Україні зумовлені двома групами чинників: перші – з відсутністю дієвих структурних реформ та інституціональних змін в економіці та недоліками державної політики забезпечення соціальної безпеки людини; другі – з війною росії проти України, яка призвела до посилення політико-економічної нестабільності, зростання витрат бюджету на обслуговування армії, матеріальних та людських втрат, інфляційних процесів та макроекономічних кризових явищ, загострення проблем у фінансовій системі держави тощо. Корупція, тінізація економіки, надмірний вплив політичних циклів збільшують рівень соціальної напруги і знижують показники соціальної безпеки, зменшують доходи населення та гальмують соціально-економічний розвиток держави загалом, знижуючи якість життя в країні.

Сучасний стан соціальної безпеки до війни залишався критичним, незважаючи на певне реформування соціальної політики в контексті сталого соціально-економічного розвитку України, а також підвищення соціальних стандартів життя. Ця війна є масштабним шоком для нашої економіки. Так, зокрема, в Україні відбувається втрата державним бюджетом значної частини традиційних надходжень у вигляді податків, акцизних зборів та митних платежів, значні матеріальні збитки; закрито майже 40 % бізнесів; у період воєнного стану економіка України втрачає 50–60 % «невиробленого» валового внутрішнього продукту; понад 30 % сільгоспкультур не були посіяні тощо. За попередніми оцінками станом на 22 серпня 2022 року, прямі втрати економіки України через війну становлять 113,5 млрд дол. США; непрямі втрати (загальний вплив бойових дій на економічну ситуацію в країні, зниження ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, зростання безробіття, блокуванням торгівлі, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо) сягають 129,7 млрд дол. США. Внаслідок бойових дій зруйновано та/або пошкоджено 131,3 тисячі житлових будинків на 47,8 млрд дол. США; збитки інфраструктури становлять 35,1 млрд дол. США: пошкоджено або зруйновано 311 мостів та мостових переправ, 24,8 тис. км комунальних доріг та доріг державного і місцевого значення. Збитки, завдані підприємствам та промисловості, сягають 9,5 млрд дол. США, сфері освіти – до

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

3,9 млрд дол. США; транспорту – 3 млрд дол. США. Внаслідок війни українці вже втратили понад 188 тисяч легкових авто, загальна сума збитків від яких становить 1,7 млрд дол. США. Загалом з початку війни зруйновано або захоплено щонайменше 15,3 тис. багатоповерхівок, 115,9 тис. приватних будинків, 388 підприємств, 43,7 тис. одиниць сільськогосподарської техніки, 1991 магазин, 798 дитсадків, 934 медзаклади, 715 культурних споруд, 593 аптеки, 119 об'єктів соціальної сфери, 17 ЦНАПів⁵¹³. Місце проживання вимушено залишили, за різними оцінками, від 11 до 13 млн осіб, із них понад 6 мільйонів виїхали за межі країни (близько 5 млн до країн ЄС), що є ризиком втрати соціального капіталу, істотної зміни професійного та демографічного складу постраждалих територій. Варто зазначити, що кожного дня цифри зростають і саме тому Україна буде домагатися стягнення з агресора компенсаційних виплат як за судовими рішеннями, так і за рахунок передачі нашій державі заморожених активів росії.

Вразливість стала категорією, актуальною для всіх, оскільки війна торкнулася кожного. Якщо в мирні часи був адресний характер надання соціальної допомоги і ця процедура потребувала певного часу, то з настанням воєнного стану все спростили. Під час війни режим надання соціальних послуг змінився на кризовий, скоротився інтервал між тим, як було виявлено потребу, до моменту, коли приймається рішення установами, які надають ці послуги. Крім того, неймовірну роботу роблять волонтери, а евакуація, надання гуманітарної допомоги, ліків та продуктових наборів забезпечуються гуманітарними організаціями.

Війна завдала та продовжує завдавати непоправної шкоди соціальній безпеці України. Її результатом стало:

- зростання навантаження на систему соціального захисту через постійне збільшення кількості громадян, які потребують отримання соціальних, реабілітаційних послуг та виплат при одночасному зменшенні надходжень до державного, місцевого бюджетів та фондів загальнообов'язкового пенсійного та соціального страхування;
- нестача фінансових та адміністративних ресурсів органів місцевого самоврядування;

⁵¹³ Загальна сума прямих збитків інфраструктури зросла до \$113.5 млрд, мінімальні потреби у відновленні зруйнованих активів наближаються до \$200 млрд. *Економічна правда*. 2022. 22 серпня. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/04/6/685311/>

- ускладнення верифікації інформації щодо фактичної кількості як дорослих, так і дітей, які потребують соціального захисту та підтримки;
- руйнування об'єктів соціальної інфраструктури, втрата доступу до особистих справ бенефіціарів соціальної підтримки;
- спеціалісти сфери соціальної підтримки населення також стають вимушеними переселенцями, що впливає на обслуговування населення;
- складнощі у забезпеченні гідних умов проживання та належних послуг в евакуації;
- міграційні рухи громадян, зміна активної лінії ведення бойових дій та зміна переліку тимчасово окупованих територій, що ускладнює здійснення соціальних, страхових та пенсійних виплат громадянам;
- емоційний розпач громадян від нерозуміння своїх соціальних прав та зобов'язань під час війни;
- недостатнє покриття громад мережею закладів, які надають соціальні, реабілітаційні послуги під час війни, особливо на територіях масового перебування переселенців;
- унеможливлення отримання громадянами України, які проживають у зоні активних бойових дій чи біля неї, на тимчасово непідконтрольних територіях України, належних їм виплат та соціальних послуг;
- поглиблення вразливості маломобільних груп населення від початку війни.

Зазначені чинники є наслідками успадкованої з радянських часів екстенсивної соціальної політики: чим більше пільг, дотацій і соціальних переваг надано громадянам, тим кращим вважався прояв турботи держави про своїх громадян без врахування фінансової спроможності держави.

Презентований 4 липня 2022 року у Лугані план відновлення України («План Маршалла»), який оцінюється у 750 мільярдів доларів, складається з 15 національних програм у різних секторах економіки та суспільного життя. Майже всі програми пов'язані з соціальними питаннями, а програми 10–15 (модернізація регіонів та житлового будівництва, сучасна соціальна інфраструктура, освіта, охорона здоров'я, культура та спорт, соціальна підтримка та міграційна політика), що становлять понад 300 мільярдів доларів – безпосередньо з проблемами забезпечення соціальної безпеки України⁵¹⁴.

⁵¹⁴ Вінокуров Я. План Маршалла з полів Лугані: як відбудуватимуть Україну за 750 мільярдів доларів. *Економічна правда*. 2022, 5 липня. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/5/688861/>

Визначений Президентом України курс на «перезавантаження країни» у післявоєнний час надає шанс переглянути складові застарілої і вразливої до масштабної кризи соціальної системи.

У квітні 2022 року при Президентові України створили новий дорадчий орган – Національну раду з відновлення України від наслідків війни, яка працює з 23 сферами суспільного життя і серед напрямів є й соціальний захист.

Для України назріла потреба впровадження у практику соціального управління не соціальних мінімумів, а якісної системи європейських соціальних стандартів з позиції нормальної життєдіяльності людини. Країні варто орієнтуватися на нову модель соціальної безпеки усіх європейських країн, яка вже функціонує, а її основоположним принципом функціонування є «нероздільність соціального та економічного прогресу».

Для країн, які намагаються інтегруватися в ЄС, орієнтирами їх державної соціальної політики є міжнародні соціальні норми. У зв'язку із цим, сучасна соціальна політика держави має визначатися, по-перше, ратифікацією міжнародних конвенцій і хартій, які встановлюють у країні базові соціальні обов'язки держави щодо здійснення соціальних заходів; по-друге, Конституцією, яка проголошує права громадян та обов'язки держави щодо забезпечення та підтримки певних умов життєдіяльності своїх громадян, сприяння досягненню рівних можливостей у всіх регіонах країни; по-третє, чинним національним законодавством, яке є зведенням соціальних цілей держави і визначає шляхи їх досягнення.

Одним з інструментів втілення в життя соціального захисту має стати цифрова «Єдина інформаційна система соціальної сфери» (далі – ЄІССС), яка впроваджується Міністерством соціальної політики України. ЄІССС повинна забезпечити доступність / іклюзивність, прозорість, простоту отримання соціальних послуг та виплат бенефіціарами, зокрема внутрішньо переміщеними особами, особами та сім'ями у складних життєвих обставинах, людьми з інвалідністю, військовослужбовцями, ветеранами, пенсіонерами, незалежно від місця реєстрації на всій території України. Ключовим обмеженням для користування такою системою є недостатня цифрова грамотність у бенефіціарів соціальної системи, неповне покриття інтернетом території України та економічна недоступність технічних засобів для користування цією системою.

Соціальна безпека не здатна швидко пристосовуватися до глобальних змін, що призводить до зростання соціального напруження. Взагалі глобалізація – внутрішньо суперечливий процес: з одного боку, вона відкриває нові можливості (змінюються напрями розвитку соціальних політик держав), з іншого – загострює існуючі або породжує нові проблеми (соціальна нерівність, ліквідації бідності, підвищення рівня людської безпеки, покращення соціальних перспектив тощо). Тому необхідний новий прогресивний сценарій для зміцнення соціальної безпеки України та забезпечення її ефективного функціонування в умовах глобалізації, яка здійснює суттєвий вплив на соціальну політику країн з високим рівнем внутрішньої нестабільності та зовнішньої вразливості в умовах затяжної фінансової кризи, Covid-19 та широкомасштабної війни. Необхідне точне та коректне державне регулювання та управління з метою підтримки стійкості й недопущення настання хаосу в існуючій господарській системі та розробка інтегрованої (комплексної) стратегії забезпечення соціальної безпеки в повоєнний період, з урахуванням особливостей, пов'язаних зі спеціальним правовим статусом окремих бенефіціарів (ветеранів, внутрішньо переміщених осіб тощо), реалізація якої буде забезпечена завдяки міжвідомчій та міждисциплінарній координації.

В Україні відсутній комплексний механізм управління соціальною безпекою, не визначена і не розроблена нормативно-правова база державної політики щодо забезпечення соціальної безпеки. Тому потрібно визначити нові підходи та розробити шляхи забезпечення соціальної безпеки в Україні, а пріоритетність державної політики має бути сконцентрована на розробці й ефективному впровадженні державної програми соціального забезпечення, підтримці на державному рівні житлового будівництва, покращенні медичного обслуговування, дійовій допомозі молодим сім'ям тощо.

Невирішеним питанням на сьогодні залишається пошук шляхів зміцнення соціальної безпеки. Тому у повоєнний період нагальним питанням стане пошук і залучення ресурсів для відновлення економіки, інфраструктури, промисловості. Основними джерелами таких ресурсів очевидно стануть здебільшого довгострокові кредити, гранти від західних держав, а також фінансова допомога через фонди міжнародних організацій, зокрема ООН, але на цільові програми, пов'язані з гуманітарною допомогою, розмінуванням та відновленням населених пунктів.

Поряд з цим значну роль у вирішенні таких питань повинні відіграти й територіальні громади, зміцнюючи фінансовий простір свого функціонування, що стане предметом подальшого дослідження.